

Az elszámoltatás hiánya a rendszerváltás időszakában és annak lehetséges okai

A kelet- és közép-európai rendszerváltások időszakában a régióban egy igen markáns elszámoltatási, felelősségrevonási hangulat uralkodott a volt kommunista vezetőkkel szemben. Ennek a korszaknak (Zeitgeistnek) az alapján került sor több országban olyan intézkedéssorozatra, amely a volt rendszer nyilvánvalóan felelős szereplőit háttérbe szorította, eltávolította a közéletből. (Ilyen például Németországban a Stasi-akták nyilvánosságra hozatala, Csehországban a lusztrációs törvény stb.) Ezek az intézkedések egyértelműen korlátozták, gátolták a volt elit egyben maradását, a hálózat újbóli megerősödését.

Persze akkor is és ma is sokan teszik fel a kérdést – Magyarországon különösen erősen -, hogy vajon indokolt lehet-e a volt elittel, nomenklatúrával szembeni bosszúállás, aminek talán nincs mindig törvényi alapja, ráadásul a volt kommunisták végül békés tárgyalásokon engedték át a hatalmat, tehát érdemeik is vannak, miért kellene őket elkaszálni? Nos, azt hiszem, az egyértelmű bosszúhadjáratnak, „keresztrefeszítésnek” nem lett volna értelme. Ám úgy gondolom, hogy egyfajta erkölcsi számonkérés, illetve a nyilvánvaló felelősséggel rendelkezők közéletből való visszaszorítása erkölcsileg és politikailag indokolt volt – illetve Magyarország esetében indokolt lett volna. Ne feledjük ugyanis el, hogy itt, ha nem is forradalmak – hiszen békés úton zajlottak -, de forradalmi tartalmú változások mentek végbe a diktatúrák bukásával és a demokráciák létrejöttével. Márpedig az emberek számára nehezen bizonyítható, hogy valódi változások történtek, ha azok a személyek, akik egy alapjaiban diktatórikus rendszer élén álltak, az új rendszerben, a demokráciában is vezető, vagy befolyásos pozíciókban maradnak. Ez tehát egy, ha tetszik mindennapi erkölcsi elvárás, hogy akik egy igazságtalan rendszert irányítottak, ne irányítsanak egy igazságos rendszert, mert ha ez mégis így történik, akkor a rendszerváltás jelentősége foszlik semmivé.

Másfelől, mondhatnánk racionális politikai szempontból sem indokolható a régi elit változatlan jelenléte. Azért nem, mert ezen elit tagjai a

diktatúrában szocializálódtak, ennek vezetési módszereit tanulták meg, a diktatúra reflexei rögzültek bennük. Márpedig, ha újra politikai-kormányzati hatalomhoz jutnak, akkor felmerülhet a kétely, hogy vajon valóban mindig a legjobban és leghatékonyabban képviselik saját hazájuk érdekeit s nem hajolnak-e meg újra meg újra az új nagyhatalmak elvárásai előtt. Persze **egy-egy emberről mindig feltételezhető, hogy tud változni, ám ha az erőcentrum és hálózat egyben marad, annak egészen más a jelentősége és a veszélyfoka.**

Mindez tehát azt jelenti, hogy mind a demokrácia megszilárdításának szempontjából, mind erkölcsi és politikai okokból, mind racionális megfontolásokból is indokolt lett volna a régi elit és a nómenklátúra háttérbe szorítása a rendszerváltó években, 1990-1992 táján. Ráadásul az emberek, a társadalom sem zárkózott volna el ettől, még annak ellenére sem, hogy meglehetősen nagy passzivitással figyelte a rendszerváltás eseményeit. Tőkés Rudolf 1991-ben egy 1990. augusztusi felmérésre hivatkozott, amely szerint az emberek 51 százaléka úgy látta, a rendszerváltás az ő környezetükben sem történt meg, s várják az elmúlt négy évtized felelőseinek elszámoltatását. Ám ez nem történt meg; az Antall-kormány lényegében nem bántotta, nem nyúlt hozzá a volt diktatórikus rend elitjéhez. Körösné azt írja, hogy a közigazgatási apparátus fennmaradt a rendszerváltáskor, itt sem (!) történt igazán személycsere. Érdekes itt az egyébként egyértelműen baloldali beállítottságú Bayer József egy akkori tanulmányából kicsit hosszabban idézni, aki nem kis meglepetéssel kommentálja a folyamatokat (ő alapvetően az elitcserével és elszámoltatással élesen szemben állt, ami világosan kiderül a szövegből is): „Ezt a félelmet (mármint az elszámolástól és elitcserétől való félelmet – F. T.) a hatalomváltás óta eltelt időszak végül is nem igazolta vissza. Nincs széleskörű politikai boszorkányüldözés, nincsenek politikai kirakatpercek, véres leszámolások és hasonlók. Vannak persze kicsinyes betartások, az elitcsere gyakran nehezen igazolható prioritások mellett zajlik, s találkozunk intoleráns, denunciáló és kirekesztő megnyilvánulásokkal. De az antikommunista hisztéria alapján mégis megmaradt a rendszerváltás ideológiai kísérőjelenségének, amely – miután a hatalomváltással elapadtak a

belőle nyerhető mozgósító politikai energiák – mindjobban csillapodni látszik.” Írta ezt 1991 elején!

A tényekhez tartozik, hogy a rendszerváltó időszak döntő szakaszában történt egy kísérlet az elszámoltatásra. Ez az úgynevezett *Justitia-csomagterv* volt, amelyet egy, az MDF-en belüli politikai kör (Kónya Imre és mások) fogalmazott meg 1990 júniusában (sajátos módon azonban csak augusztusban válhatott nyilvánossá), célul tűzve a közelmúltról egy Fehér Könyv megírását, s a régi rend elitjének, tisztségviselőinek felelősségre vonását. Ám ez az elképzelés is kudarcot vallott, döntően azért, mert az MDF centruma, a kormány vezérkara és maga Antall József sem vállalta fel ezeket a lépéseket.

Mindennek következménye, hogy a régi elit csak ideiglenesen szorult – addig is csak részlegesen – háttérbe, hogy 1993-1994-ben megerősödve térjen vissza, s nyerje el a mandátumok 54 százalékát, azaz abszolút többséget szerezzen 1994-ben a parlamentben.

Az igazi kérdés persze az: miért nem nyúlt a nómenklatúrához az Antall-kormány? Mi az ok, miközben nem kevesen voltak a párton és a kormányon belül, akik szerették volna ezt?

Azt kell előre bocsátanom, hogy szerintem minden okot és megfontolást a mai napig nem ismerünk s talán nem is fogunk soha ismerni, mégis két okot feltétlenül meg kell említenünk.

Az első Antall József és követői mérsékelt konzervatív szemléletmódjában, jog- és erkölcsi felfogásában keresendő. Ennek lényege, hogy a jogfolytonosság, a jogbiztonság szent és sérthetetlen, a joggal való manipuláció politikai célokból elfogadhatatlan, emellett pedig a bosszúvágy kicsinyes és megalázó; a múlt rendszer bűnösei felett pedig a történelem mondjon ítéletet. Ez a felfogás talán – sőt biztosan – ott tévedett, hogy egy elnyomó rendszer, egy diktatúra jogrendje nem lehet szent és sérthetetlen, amihez visszamenőleg egy demokráciának alkalmazkodnia kéne, miáltal még a diktatúra legfelső vezetőinek a számonkérhetősége is lehetetlenné válik. Természetesen sokan voltak a pártjában és a kormányban is, akik ezt nem így látták – s most nem csak Csurka Istvánra gondolok -, s így néhány törvénytervezet, javaslat elkészült (lásd a Zétényi-Takács-féle törvényjavaslat a történelmi igazságtételről, a már említett *Justitia*-terv, a Fehér Könyv terve, a

Monopoly-csoport tevékenysége stb.), ám ezek végül hamvukba holtak, vagy más okokból – Alkotmánybírósági vétó, az ellenzék ellenállása stb. – megghiúsultak.

Ehelyütt fel kell vetni **az Alkotmánybíróság sajátos szerepét a rendszerváltás folyamatában**. Kétségtelen, hogy az 1990 elején megalakult intézmény több, a rendszerváltó közhangulatban hozott határozata közvetlenül gátolta az elszámoltatás és történelmi igazságtétel megvalósítását. Miért történt ez így? Erre ad lehetséges választ Sólyom László, az AB akkori elnöke a vele 2003-ban készített, igen fontos interjúban. (Sólyom, 2003, 160-162.) Sólyom világosan kifejti, hogy számára – és az AB számára – akkor az igazságosság és a jogszerűség klasszikus ellentmondása merült fel, sőt, ezen túllépve az a filozófikus kérdés, hogy az alkotmányosság, avagy az a felett álló természetjog jelenti-e a fontosabb entitást? Az AB egykori elnöke az alkotmányosság és a jogszerűség, jogfolytonosság mellett döntött, hiszen – mint kifejtette – neki az volt a véleménye, hogy a magyar rendszerváltás lényege az alkotmányos jogállam megteremtése volt – és semmi más. Sajátos álláspontját azzal indokolta, hogy Magyarországon már a Kádár-rendszer is sok mindent megengedett az embereknek, így a rendszerváltás nem jelentett mást, mint a gyakorlatban már meglévő szabadság-lehetőségek jogi garantálását. Világosan kifejti, hogy a magyar felfogás szembement a német, lengyel és cseh alkotmányos felfogással, mely országokban megvalósították a tulajdoni kárpótlást, félretették a jogfolytonosságot és igazságot szolgáltatottak, abból a megfontolásból, hogy a diktatórikus rendszerek nem tarthatnak igényt arra, hogy a demokráciák figyelembe vegyék az akkori jogrendszert. A Sólyom-féle felfogás alapján hozta határozatait az AB: megakadályozta a tulajdoni kárpótlást, a reprivatizációt, nem engedte meg a volt politikai bűnök üldözhetőségét (kivéve az 56-os sortüzeket, mint elvülhetetlen háborús bűnöket). E tekintetben is megvalósult tehát egy sajátos „magyar” modell.

Ugyanakkor számomra egyáltalán nem elfogadható, sőt meglepő a volt elnök érvelése. Ebből feketén-fehéren kiderül ugyanis, hogy az ő felfogásában a Kádár-rendszer lényegében már egy „rejtett”, „szemérmes” demokrácia volt, amelyben érvényesültek az alapvető

szabadságjogok. Csak azt nem értem, hogy az, hogy e rendszerben már időnként kiutazhattak az emberek Bécsbe, miért jelentene valóságos szabadságot, nem beszélve a demokráciáról? Vajon egy olyan rendszer, amelyben nem lehet pártot alapítani, amelyben egészen 1990 elejéig működik a pártállami titkosszolgálat és jelentéseket tesz, amelyben végig nem volt valóságos jogvédelem és pártatlan bírászkodás, amelyben a vallásos, hittanra és templomba járó embereket hátrányok érték, amelyben nem lehetett tüntetéseket szervezni, amelyben a rendőrség korlátlanul zaklathatta az embereket, amelyben nyíltan soha nem lehetett bírálni a Szovjetuniót és a szocializmust, amelyben cenzúra működött, amelyben a párttagság nélkül nem lehetett érvényesülni, amelyben nem érvényesültek az emberi és állampolgári jogok, amelyben az éppen megalakuló Fidesz embereit 1988 tavaszán behívták az ügyészségre elbeszélgetésre – vajon mitől „már lényegében” szabad és demokratikus? Tehát – megítélésem szerint – Sólyom László érvelése téves, megalapozatlan, tarthatatlan. **Egy politikai rendszer vagy jogállam, vagy nem az, s a Kádár-rendszer egészen az utolsó pillanatig nem volt jogállam – ezáltal nem vonatkozhat rá a jogfolytonosság követelménye.**

Mindezekből következően úgy vélem, hogy az Alkotmánybíróság korántsem segítette a rendszerváltás – cseh, német, észt, horvát mintájú – kibontakozását, megvalósulását, s e tekintetben nem vonható kétségbe az AB történelmi felelőssége. Ugyanakkor mégis úgy gondolom, hogy korántsem lehet az elmaradt rendszerváltó lépéseket teljes egészében az AB „nyakába varrni”. Egyfelől azért sem, mert – mint Sólyom kifejti – a kárpótlás és az igazságtétel kemény megakadályozása mellett a volt pártállami elit és nómenklatúra, illetve a titkosszolgálati személyek közéletből való kiszorítását, a lusztrációt engedélyezték volna, ám erre a hatalomra jutott ellenzék nem volt képes. Másfelől pedig azért, mert gondoljuk végig: ha az 1990-es választások után a kormányon levő és ellenzékbe szorult rendszerváltó pártok teljes egyetértésben és egységben képviselték volna a cseh, német, észt, horvát és részben lengyel felfogást, tehát következetesek lettek volna abban, hogy kárpótlásra, igazságtételre és elitcserére van szükség, akkor vajon egy *ilyen politikai hangulatban* lett volna-e mersze, bátorsága az AB-nek ezzel

szembe menni? S ha lett is volna – ami aligha valószínű -, akkor vajon nem tudtak volna-e más megoldásokat érvényesíteni a rendszerváltó erők céljaik eléréséhez? (Például kormányzati hatáskörű döntések, határozatok, politikai nyomásgyakorlás az AB elnökére és tagjaira stb.) Egyértelmű, hogy a rendszerváltó „Zeitgeistben” ezek a lehetőségek a rendelkezésükre álltak volna, már csak azért is, mert e céljaikat a társadalom többsége is támogatta volna. Azonban éppen ez az elszántság és következetes, egységes akarat hiányzott ehhez, s *Antall József is nagyjából a Sólyom-i jogkövető, jogfolytonossági álláspontra helyezkedett.*

Jellemző a fentiek szempontjából a titkosszolgálatok, az úgynevezett III-as főosztály munkájában részt vettek, az ügynökök elszámoltatásának, közéletből való eltávolításának a sorsa. Mi történt nálunk, szemben a cseh és német példával? Már 1990 őszén felvetette a legnagyobb ellenzéki párt, az SZDSZ, hogy mindenki, aki a III-as főosztály bármelyik osztályán dolgozott, távozzon a közéletből, s erre törvényt kell hozni. A Demszky-Hack-féle törvényjavaslatból csak 1994-ben lett törvény, már régen túl a rendszerváltó hangulaton, s így egyáltalán nem is véletlen, hogy az elfogadott törvény lényegében már nem ért túl sokat, egy kissé a neveltség tárgyává vált. Ez a törvény ugyanis már csak a III/III-as osztályra, tehát a belső elhárításra terjedt ki, nem érintette a hírszerzést, a kémelhárítást és a katonai elhárítást. Ráadásul – s főleg ez a furcsa – érintettség esetén sem volt semmilyen jogkövetkezménye a törvénynek, szemben például a cseh lusztrációs törvénnyel. A következőt jelentette ez: úgynevezett átvilágító bíróságok egyes, közéleti tisztségeket betöltő személyeket megvizsgálják, s ha érintettséget találnak, a nyilvánosság tudta nélkül (!) felszólítják az illetőt, hogy mondjon le. Ha ezt netán nem tenné meg, akkor – mintegy büntetésként - nyilvánosságra hozzák a vele kapcsolatos adatokat. Ennyi. A törvény hatálynélkülisége egészen komikus dolgokhoz vezetett, hiszen amikor 1994-ben Horn Gyula miniszterelnök lett – Horn az előző rendszer egyik fontos vezetője volt -, s a bíróság felszólította lemondásra, ő csak legyintett egyet és egy akkoriban elhíresült szlenggel válaszolt: na és? Nem kis iróniával: neki volt igaza...

Antall József és kormánya tehát egyfajta sajátos, megítélésem szerint félreértelmezett „jogtisztelő” magatartás következményeképpen nem kívánt érdemben lépni az elitcsere és az elszámoltatás ügyében. Volt azonban ezen túl egy másik megfontolásuk is, amit említeni kell. Ez pedig egyfajta politikai helyzetértékelés, amely abból indult ki, hogy a rendszerváltás, a demokratizáció valójában *még mindig veszélyben van*, még mindig nagyon óvatosan kell eljárni a kommunista elittel szemben. (Jellegzetes, amit Antall József maga mondott el egy élményéről: 1991-ben azzal a tervvel indultak el Moszkvába a Varsói Szerződés tagállamai soros összejövetelére, hogy elhatározták, javasolni fogják a szervezet felosztatását. Antall azt mondta, hogy a bejelentés után nem voltak biztosak benne, hogy élve hazajuthatnak még egyszer Magyarországra...Ez sokat elárul az akkori lelki állapotukról.) Úgy vélték, az addig elért eredmények kivívása éppen elég nagy dolog, aki ezen még túl akar lépni, az a tűzzel játszik. Kövér László, mint aktív kortársi szereplő, egy 2004-es előadásában így értékelte ezt: „Az új, demokratikus elit, Antall Józseffel az élen, talán még az itt tartózkodó orosz csapatokra is tekintettel, a demokráciára leselkedő fő veszélyt egy esetleges ortodox-kommunista restaurációs kísérletben látta, melynek elhárításához az ún. reformkommunistákban már az átmenet folyamatában is potenciális szövetségest keresett. Mire a helyes helyzetfelmérés megszületett, addigra a szabad demokraták részvételével már javában zajlott a Kádár-rendszer szellemi restaurációja és erkölcsi rehabilitációja.”

Ehelyütt kell említeni egy, legalább ilyen fontos szempontot, ami az előbbi idézetben már felmerült. Ez pedig a Szabad Demokraták Szövetségének a fordulata. A kezdetben rendszerváltó és antikommunista párt az Antall-kormány hatalomra kerülése után fokozatosan közeledni kezdett a Szocialista Párthoz és végül 1994-ben annak ellenére kormánykoalícióra lépett vele, hogy a szocialistáknak egyedül is megvolt a nyugodt kormányzati többségük.

A szabaddemokraták ezen fordulata igazából 1992-re vált teljesen világossá, de már 1990 ősztől szembe fordultak volt ellenzéki társukkal, az MDF-fel és a kormánnyal. Ezt a nyilvánosság előtt azzal indokolták, hogy az Antall-kormány, főként Csurka István térnyerése okán - akit 1993-ban már kirúgtak az MDF-ből és utána megalakította a radikális Magyar

Igazság és Élet Pártját – egyre inkább a szélsőjobboldal felé tolódott el, „fasizálódott”, veszélyeztetve a fiatal magyar demokráciát. Valójában ez az indoklás nem egészen, vagy legalábbis nem minden elemében volt tartható, hiszen Csurka István és a radikális jobboldaliak eltávolítása után, s Antall József egyértelmű mérsékeltsege ellenére sem történt meg az újbóli közeledés. E tekintetben inkább arról van szó, hogy a szabaddemokratáktól sokkal távolabb állt az erős nemzeti alapokon álló, szuverenista, konzervatív politizálás, mint a szocialisták ugyan posztkommunista, de mégis internacionalista, kozmopolita baloldalisága, amelyhez baloldali liberálisként több közük volt, mint a nemzeti konzervativizmushoz. Így törésvonalat „váltottak”, az antikommunista-utódpárti(posztkommunista) szembenállás helyett ettől kezdve a nemzeti kontra kozmopolita-globalista törésvonalon helyezték el magukat. Mindebből pedig az következett, hogy az SZDSZ már 1990 őszétől igen élesen szembehelyezkedett az Antall-kormány törekvéseivel, így többek között a nómenklatúra egyes tagjaival szembeni igen ritka, igen kivételes elszámoltatási szándékaival is. S mivel az SZDSZ igen jó értelmiségi-társadalomtudós és média-háttérrel rendelkezett akkoriban és később is, ezért a szocialista párt igencsak érthető támogatásával a háttérben erőteljesen ellenző közhangulatot teremtettek ezen igen elszigetelt kísérletek köré is. E jelenség erősen kritikus interpretációját Schmidt Mária adta meg: „Hogy az ország erkölcsi megújulásának történelmi esélyét elmulasztottuk, abban nagy a baloldali liberális értelmiségi elit és politikai képviselőjük, az SZDSZ felelőssége. A demokratikus ellenzékben szerzett erkölcsi tőkájukat felhasználva, alig két év elteltével kiengedték a karanténból az MSZMP utódpártját, majd azok elsőpró választási győzelme után az együttlkormányzásra vállalkoztak.”

1992-re a szabaddemokraták és a szocialisták a Demokratikus Charta nevű társadalmi mozgalomban már együttműködtek – a Fidesz, mint harmadik ellenzéki párt antikommunizmusa okán ebben nem vett részt -, s 1993-ban erőteljesen növekedni kezdett a szocialisták népszerűsége. Itt és ebben szakaszban ért véget a rendszerváltó közhangulat, innentől kezdve a közvéleményben látványos fordulat állt be „vissza a szocialistákat a hatalomba” jelszóval – ekkortól kezdve komolyan már fel sem merülhetett a szocialista nómenklatúra megtámadása,

megkérdőjelezése. Kialakult az a politikai légkör, amely a volt diktatúra elitjét, politikai erőcentrumát és hálózatát 1994-ben totálisan visszaemelte a hatalomba.

Mindazonáltal – és összegezve is az ellenzék szerepét az elitcsere ügyében – az is elmondható, hogy **csaknem minden ellenzéki politikai erő és csoport bizonyos mértékig részese, felelőse volt annak, hogy elmaradt a régió más országaiban természetes módon végbement elszámoltatás és elitcsere.** Ezt bizonyítja Kövér Lászlónak egy mélyen önkritikus megnyilvánulása is, amelyet érdemes ehelyütt kicsit hosszabban idézni: „Aki elfelejti a múltat, arra ítéltetik, hogy újra átélje azt. A magyar társadalom valójában nem felejtette el, nem felejtette el a múltat, hiszen meg sem értette. Olyannyira óvtuk magunkat a bosszútól, a leszámolástól, hogy közben az elszámoltatás is elmaradt. Olyannyira örültünk, hogy a legkisebb erőszak nélkül hajtottuk végre a demokratikus átmenetet, hogy aki a múlttal való szembenézést követelte, már-már szélsőséges uszítónak hatott. Mi mindannyian, akiknek ebben felelősségünk volt, akkori ellenzéki és kormánypárti politikusok, liberális vagy konzervatív értelmiségiek, külföldi diplomaták vagy döntéshozók, bűnt követtünk el, melyért utódainkban is bűnhődni fogunk.” Azt hiszem, aligha kell ezeket a szavakat kommentálni. Érdemes ezek után közelebbről megnézni, hogy az újra megerősödő posztkommunista elit és nómenklatúra belülről milyen megoszlást mutat; e tekintetben az erőcentrum négy szejletét választom külön egymástól, mégpedig a politikait, a gazdaságit, a médiabelit és a titkosszolgálatit. Vegyük először a politikait. Azt látjuk, hogy a nómenklatúra diktatúrában vezető politikai rétege – néhány elkerülhetetlen „tisztázottól” eltekintve – lényegében átvészelt a rendszerváltást, hiszen Horn Gyulától kezdve Medgyessy Péteren, Kovács Lászlón, Lendvay Ildikón, Bársony Andrásón, Nagy Sándoron és sokan másokon át egészen Gyurcsány Ferenc volt KISZ-KB titkárig mindannyian a felszínen maradtak, sőt, a 2002-es újabb hatalomátvétel után a régi nevek döntő részét ott találjuk a Medgyessy-kormányban, majd a Gyurcsány-kormányban (Kovács László például az Európai Unióban hazánk biztosa lett!), illetve a képviselők között és az MSZMP vezetésében. A volt államszocialista elit tehát a demokráciában meghatározó politikai erőcentrummá vált, de

még 2021-ben is azt látjuk, hogy a „baloldal” igazi vezetőjét úgy hívják, hogy Gyurcsány Ferenc.

Foglalkozunk ezután a gazdasági metszettel.

A gazdasági hálózat fenntartását, sőt bővítését a szocialisták – miként azt a korábbiakban kifejtettük - paradox módon a kapitalizáció, a piacgazdaság kialakulása, az állami vagyon privatizációja során valósították meg. Egyrészt a politikai elit tagjai, másrészt a nagy állami vállalatok vezetői, tehát a nomenklatura tagjai ezt a lehetőséget maximálisan kihasználva átléptek a magángazdaságba, s ez által úgymond kapitalistává váltak, még mielőtt az első szabad választások lezajlottak volna. Mire elérkezett az ország az 1990-es szabad választásokig, addigra már az ellenzéki pártok azt tapasztalhatták, hogy a kapitalizálódás nem hozta meg a piaci esélyegyenlőséget, hiszen az állami vagyon jelentős része abban a gazdasági (és volt politikai) nomenklatura kezében van, akiknek a kezében volt az államszocialista rendszerben is. Ebben a folyamatban különösen „élen jártak” a kommunista ifjúsági szervezet irányítói, akik nemsokára közép- és nagyvállalatok menedzsereiként bukkantak fel, s mint fiatal, tehetséges kapitalisták igyekeztek eladni magukat a közvélemény előtt. (Ékes példa erre ismét Gyurcsány Ferenc volt miniszterelnök, aki, mint a KISZ KB egyik vezetője kezdte karrierjét, később nomenklatura- és kommunista családi kapcsolatai révén milliárdos nagyvállalkozó lett, 2002 után pedig diadalmasan visszatért a politikába, mint sportminiszter, majd váratlanul miniszterelnök lett. De még lehetne sorolni a neveket Nagy Imre volt KISZ -főtitkártól egészen a szintén KISZ-es Csepi Lajos-ig, de ettől ehelyütt eltekintek.)

Mondani sem kell, hogy a politikai erőcentrumok küzdelmében milyen kiemelt szerepe van a gazdasági hálózatnak, hiszen elemi közhely, hogy pénz, még hozzá sok pénz nélkül még a legjobb politikai irányzat sem érheti el céljait. Ebből a szempontból pedig talán mondani sem kell, milyen hátrányt jelentett az ellenzéknek az, hogy a rendszerváltás kezdetére egyoldalúan eltorzult gazdasági erőviszonyokat találtak. Amikor az Antall-kormány elkezdte működését, tapasztalnia kellett, hogy a tankönyvekben szabadnak nevezett piacgazdaság magyarországi változatában az erőviszonyok teljes aránytalanságot mutattak, hogy a

„cipőpucolóból milliomos lehetsz” amerikai álom legfeljebb vágyálom, s hogy az új piaci rendszer nem hozta el a várva várt esélyegyenlőség világát, amelyben mindenki a tehetsége és képességei szerint érvényesül. Profánul fogalmazva, a kártyákat már azelőtt leosztották, mielőtt az új asztalhoz ültek volna.

Nézzük meg ezek után, hogy mi történt a média világában. Bevezetőként érdemes leszögezni, hogy a modern, 21. századi demokráciák korában a médiaviszonyok kiegyensúlyozottságának különlegesen fontos szerepe van, hiszen a politikai cselekvések, a politikai verseny döntő része a média és a sajtó keretei között zajlik, s a választópolgárok – mint afféle nézők, szurkolók – figyelemmel kísérik az eseményeket és igyekeznek megítélni, ki a hitelesebb és meggyőzőbb. A média és a sajtó az, amelyen keresztül egyes témák, kérdések, ügyek és botrányok valóságos közéleti kérdésekké válnak, s a média az, amelyen keresztül egyes fontos témák háttérbe szorulnak, nem létezővé válnak. Egy német politológus, R. Kepplinger azt írta, hogy *aki a médiában nem nyeri meg a politikai versenyt, az a valóságban sem tudja megnyerni.* (Kepplinger, 2001) Nos ebből a szempontból válik kulcsfontosságúvá, hogy az egyes politikai erőcentrumok a maguk valóságos társadalmi súlya szerint kapjanak teret a médiában és a sajtóban, mert ez ma már a demokrácia tartalmi működésének alapfeltételévé vált.

Nem véletlen, hogy a német Alkotmánybíróság 1986-ban egy olyan határozatot hozott, melyben a médiaviszonyok politikai erőviszonyok szerinti kiegyensúlyozottságának követelményét alkotmányos rangra emelte. Ez azt jelenti Németországban, hogy a parlamenti és parlamenten kívüli pártoknak a – választásokon elért – politikai súlyuknak, arányuknak megfelelő sajtó- és médiafelületet, nyilvánulási lehetőséget kell kapniuk. (Kíváncsi vagyok, vajon a mai, 2021-es Németországban tapasztalható balliberális médiatúlsúly, sőt médiauralom mennyiben felel meg a német alkotmányosság követelményeinek?)

Nézzük meg ebből a szempontból is, hogyan alakultak a média tulajdonosi viszonyai, mennyiben változott meg az újságíró társadalom összetétele, politikai beállítottsága, kiegyensúlyozottá vált-e a nyilvánosság előtti megjelenés a politikai irányzatok között?

Előrebocsátva azt lehet mondani, hogy a rendszerváltás évek, sőt az első két évtized média- és sajtó-működése a mai napig nem felelne meg a német Alkotmánybíróság határozatának, követelményének. Közvetetten ezt bizonyítja, hogy egy 2000-es felmérés szerint a médiát irányító elit döntő része baloldali beállítottságú.

E helyzet kialakulásában több tényező játszott szerepet.

Először is kiemelendő a korábbi rendszerben gyakorlatilag teljes állami tulajdonban lévő sajtó privatizációjának folyamata, illetve később – a Horn-kormány időszakában – a magántulajdonban lévő, döntően kereskedelmi médiumok megjelenése. Megállapítható, hogy a rendszerváltás során az országos és megyei napilapok döntően néhány, baloldali vagy liberális beállítottságú nyugat-európai sajtómágnás tulajdonába kerültek (például a megyei lapok döntő része az Axel Springer csoport kezébe került), s e tulajdonváltás után e lapok döntő többsége – nyilván nem függetlenül a tulajdonosok politikai beállítottságától – baloldali, szocialista vagy balliberális irányvonalat vett fel, illetve folytatott. A tulajdonos és az irányvonal megválasztása természetesen nem volt véletlen, hiszen a rendszerváltás után is helyükön maradt „médiaguruk” – akik döntöttek a külföldi befektető személyéről – természetesen baloldaliak voltak. Ám ezek a döntések a legtöbb esetben találkoztak a meglévő újságíró gárda igényeivel, hiszen az újságíró társadalom derékhadra a Kádár-korszakban szocializálódott, s ennek hatása nem múlik el nyomtalanul. Mindennek következtében a rendszerváltás után a napilapok területén nem történtek lényeges személycserék, az államszocialista rendszerben is vezető szerepet betöltő újságírók a helyükön maradtak, sőt, nem egyszer bekerültek a privatizált lapok tulajdonosi menedzsmentjébe is.

Másfelől, a frekvencia-moratórium feloldása után, 1995-1996-tól megnyílt a lehetőség kereskedelmi médiumok indítására is. Létre is jött néhány kereskedelmi csatorna, melyek közül a mértékadók tulajdonosainak, menedzsmentjének beállítottsága szintén baloldali vagy balliberális volt.

A másik, nem elhanyagolható tényező a szabaddemokratákkal függ össze. Mint korábban említettem, a szabaddemokraták igen jó személyi kapcsolatokkal rendelkeztek a sajtó- és média-szerkesztőségekben,

melyeket eleinte a rendszerváltás következetes végig vitele érdekében használtak fel. Később azonban, az Antall-kormány hatalomra lépése után nem sokkal már elfordultak a jobboldali kormányzattól, s innentől kezdve, az Antall-kormánnyal való szembenállásban egyfajta szövetség, együttműködés jött létre a liberális és a szocialista újságírók, szerkesztőségek között. Ez pedig következményében legitímálta, megerősítette a régi nómenklatúrához kötődő vezető szerkesztők pozícióját, s elősegítette a „balliberális” szimbiózis kialakulását. Végül egyáltalán nem elhanyagolható az sem, hogy Magyarországon nem került sor a titkosszolgálati múlttal rendelkező személyek közéleti pozíciókból való eltávolítására. Mindez azért fontos, mert köztudomású, hogy a diktatórikus rendszer vezető újságírói gárdájának jelentős része, nem kevés főszerkesztő és szerkesztő vállalt, illetve kellett, hogy vállaljon titkosszolgálati feladatokat. (A külföldi tudósítóknál gyakorlatilag kötelező, magától értetődő volt a jelentéstétel, a titkosszolgálatokkal való együttműködés.) Márpedig a rendszerváltás első időszakában gyakran merült fel – még 2002-ben is felmerült, de újra elhalt -, hogy olyan átfogó titkosszolgálati törvény kellene, amely kiterjedne a volt diktatórikus rendszer vezető újságíróira is, mint olyanokra, akik jelentősen együttműködtek a hatalommal és kiszolgálták azt. Azonban – mint már taglaltuk – nem született ilyen átfogó törvény, aminek következtében a korábbi rendszer legkevésbé szimpatikus újságírói is a helyükön, vezető pozíciókban maradtak. (Itt jegyzem meg, hogy 2005-ben ismét nekikezdett a parlament egy átfogó ügynöktörvény megalkotásának, ám 2006 elejére ez a kísérlet is hamvába hullott – láss csodát, ezúttal is az Alkotmánybíróság határozatának „köszönhetően”.) Így a szocialista nómenklatúra média-hálózata sem tört meg, nem bomlott fel, ellenkezőleg, a külföldi tulajdonosok megjelenésével, a baloldali-balliberális támogatással, illetve az új kereskedelmi médiumok színre lépésével még tovább erősödött. Mindezek következtében a szocialista hatalmi centrum egészen a 2010-es évekig, a második Orbán-kormány megalakulásáig igen jelentős erőfölénnyel rendelkezett a média és sajtó világában, ami lehetővé tette számára, hogy politikai szándékait, céljait, tematikáit, érvrendszereit a közvélemény középpontjába állítsa, háttérbe szorítva a meglehetősen

szerény média-hálózattal rendelkező jobboldali erőcentrumot. S amennyiben igaza van a már idézett német elemzőnek, akkor ez a politikai versenyben meglehetősen nagy előnyt jelentett a szocialista politikai tábor számára. (A kétezertizes években a helyzet alaposan megváltozott, a két tábor közötti erőviszonyok ma már kiegyenlítettek.) S itt térhetünk át a negyedik, speciális területre, mégpedig a volt diktatúra titkosszolgálatában résztvevők körére. E tekintetben a helyzet viszonylag egyszerű, bár korántsem megnyugtató. Az első szabad választások előtt két hónappal, 1990 januárjában egy kipattant lehallgatási botrány kapcsán még az előző rendszer utolsó kormánya szüntette meg a III/III-as csoportfőnökséget, azaz az államszocialista politikai rendőrséget – 1990 februárjában. A csoportfőnökség tehát megszűnt, a munkatársak nagy részét szélnek eresztették; bizonyos becslések szerint e „kilépett” gárda létszáma 500-600 főre tehető, s egyáltalán nem lehet tudni, hogy hol, merre, milyen pozíciókban folytatták pályafutásukat ebben az országban. Tény az is, hogy a mai napig nem hozták nyilvánosságra, nem tették hozzáférhetővé a volt rendszer titkosszolgálatában résztvevők listáját (miként Németországban történt), miáltal egy több száz fős fős gárda – úgy tűnik – végképp eltűnt az ország testében, úgy is mondhatnánk, végképp láthatatlanná, ellenőrizhetetlenné vált.

Ugyanakkor az is tény, hogy ez a gárda, a diktatúra titkosszolgálati emberei ezer szállal kötődtek a nómenklatúrához, annál is inkább, mert a politikai vezetők jelentéseiket rendszeresen megkapták. De ezen túlmutatóan, a titkosszolgálat felső- és középvezetői szoros személyi kapcsolatokat is ápoltak a politikai vezetéssel, s a munka jellegéből adódóan gazdasági és más vezetőkkel is. Mindazonáltal a titkosszolgálat a szó legszorosabb értelmében olyan hálózatot jelentett, amely összekötötte a politikai, a gazdasági, a kulturális, a média és az egyéb szférák hálózatait. Nos, ez a közvetítő hálózat ugyan felbomlott, ám meglehetősen egyszerű logikával feltételezhető, hogy a sokáig meglévő és szigorúan bizalmas személyes kapcsolatok nem számolódnak fel valamifajta varázsszóra. Feltételezhető, hogy e rendkívül jó információkkal rendelkező volt titkosszolgálat társadalomban szétszóródott gárdája nem változtatott politikai szimpátiáján, s

feltételezhető, hogy – amennyiben persze megteszi - meglévő tudását és információit a szocialista erőcentrum szolgálatába állítja.

E „láthatatlan” hálózat létének bizonyítása persze gyakorlatilag lehetetlen. Az azonban állítható, hogy ha egy formailag létező intézmény csak akkor funkcionál, ha a vezetőit legitimnek ismerik el a beosztottak és ez által végrehajtják az utasításokat, akkor az is igaz, hogy ha egy intézményt formailag fel is számolnak ugyan, ám az azt működtető gárda létezik és feltételezhetően kapcsolat is van közöttük, akkor nem beszélhetünk az intézmény végleges megszűnéséről.

Mindehhez tegyük hozzá, hogy míg a III/III-as osztály feloszlatták, addig a III-as Főcsoportfőnökség szabad választások utáni átszervezését nem másra bízta az Antall-kormány, mint Harangozó Szilveszterre, a III/III-as csoportfőnökség, majd a teljes III-as Főcsoportfőnökség vezetőjére, az előző, kommunista diktatúra legellenszenvesebb alakjára. Sőt, a kormánytól még irodát is kapott munkájához, melyet Rédei Miklós vezérőrnaggyal együtt végzett. A Főcsoportfőnökség felszámolása az ő kezük által nem jelentett mást, mint a személyzet döntő részének átmentését az új rendszerbe. Harangozó Szilvesztert soha senki nem vonta felelősségre, mint ahogyan Péter Gábort, az ÁVÓ, illetve ÁVH rettegett, véreskezű vezetőjét sem. Péter Gábor 1993-ban halt meg, Harangozó Szilveszter pedig szintén békésen eldegélt rózsadombi villájában 2011-ben bekövetkezett haláláig.

Becslések szerint a kommunista titkosszolgálatok munkatársainak mintegy negyven, vezetőinek mintegy hetven (!) százaléka hivatalban maradt a rendszerváltás után, a demokratikus rendszerben is. Ez riasztó szám, azonban sokan azzal védik a diktatúra legellenszenvesebb területén a személycserék hiányát, hogy az új, demokratikus rendszerben is szükség volt kémelhárító, hírszerző, katonai elhárító szakemberekre, s ez nem állt rendelkezésére az új kormánynak. Az érvelés részben meg is állhatná a helyét, ám arra végképp nincs magyarázat, hogy legalább a kommunista diktatúrát leginkább kiszolgáló titkosszolgálatok vezetőit miért nem távolították el, hiszen az ő esetükben aligha lehetett lojalitásra számítani a demokratikus megválasztott kormánynak. Erre elfogadható magyarázatot adni képtelenség, elfogadhatatlant pedig nem érdemes...

A fenti négy szféra – politika, gazdaság, média, volt titkosszolgálati emberek – mellett feltétlenül meg kell említeni, hogy a rendszerváltás időszakában elmaradt a tudomány és a kultúra területén is az elszámoltatás, lényegében véve a balliberális elit itt is a helyén maradt, az MTA-tól kezdve az egyetemekig. Andrásfalvy Bertalan, az Antall-kormány művelődési és közoktatási minisztere ugyan kezdeményezte ezeken a területeken az átvilágítást és a személycseréket, ám, ahogyan a Szabadság Tér '89 című tévésorozatban elmondta, amikor ezzel a tervével Antall Józsefhez fordult, azt a választ kapta a miniszterelnöktől, hogy „nem erről szólt a megállapodás...”

Ezen túl, az igazságszolgáltatás három alapvető területén, a bíróságoknál, az ügyészségnél és a rendőrségnél is elmaradtak a személycserék. Ugyanis e területeken sem történt meg az átvilágítás, még a III/III-as törvény által létrehozott szűk keretek között sem. Ennek következtében a „régis gárda” szinte változatlanul a helyén maradt. Talán mondani sem kell, hogy milyen jelentősége van ennek a demokratikus jogállam megteremtése szempontjából, illetve milyen romboló hatású lehet mindez. Utóbbira ékes példa az elmúlt harminc év bírósági ítélezési gyakorlata, amelynek során egyfelől késnek vagy elmaradnak az ítéletek az ország egészét irritáló botrányos ügyekben (lásd korábbról: Tocsik-ügy, olajszőkítés, privatizációs ügyek, brókerbotrány, később a 2006-os rendőri brutalitások stb.), másfelől nagyon gyakran ellentétes ítéletek születnek elsőfokon és másodfokon, ami már annak is a következménye, hogy időközben persze egy természetes, a kiöregedéssel összefüggő cserélődés elindult ezeken a területeken is.

Összegezve a fentieket, a magyar rendszerváltás és demokratizáció egyik leghátrányosabb és a mai napig kiható negatív öröksége az elmaradt elszámoltatás és elitcsere. Schmidt Mária éles megfogalmazása szerint „Az igazságtétel elmaradásáért súlyos ára fizetett és fizet az egész magyar társadalom. A jogkövető magatartás hiánya, a morális értékek devalválódása, a személyes felelősségvállalás relativizálódása a polgári demokratikus rendszer alapjait ássa alá. Ebben kiemelten nagy a felelőssége a véleményformáló értelmiségnek.”

3. A legfontosabb politikai szereplők az elszámoltatás szempontjából – nemzetközi és belpolitikai összefüggésben

A fentiek fényében tekintsük át azt, hogy a magyar rendszerváltás során kik irányították a folyamatokat, kik szorultak háttérbe, kit mostak le a pályáról, illetve mennyire volt tervezett, s mennyire spontán a magyar átmenet?

A nemzetközi szereplők közül a legbefolyásosabbak kétségtelenül a globális pénzügyi elit és az euroatlanti nagyhatalmak voltak. Az utóbbiakat elsősorban az a megfontolás vezette – mint említettem, mindenféle erkölcsi vagy érzelmi megfontolás nélkül -, hogy olyan politikai erők kerüljenek hatalomra Magyarországon az első szabad választásokon, akik az ő, a régióban és Magyarországon meglévő geopolitikai befolyásukat nem kérdőjelezi meg, sem a politikában, sem az ideológiában, sem a gazdaságban, sem a kultúrában. Választott politikai vezetők lévén, glasszékesztyűben dolgoztak, látszólag nem erőszakoskodtak, csak indirekt módon próbáltak befolyást gyakorolni az ellenzéki pártokra, majd később az Antall-kormányra. (Ennek egy kicsit tán naiv megnyilvánulása volt az, amikor Helmut Kohl arra kérte Antallt, hogy hagyja meg a külügyminiszteri pozíciójában a valahai pufajkás kommunista Horn Gyulát, nyilván nem érzékelvén, hogy ez a kérése az 56-os forradalmat szentként tisztelő demokraták számára valóban elképesztő javaslat volt.)

Ennél sokkal erőteljesebb, sőt agresszívabb eszközöket alkalmazott a globális pénzügyi elit a céljai elérése érdekében. Köztudott, hogy Magyarország (Lengyelországgal együtt) óriási külföldi adósságállománnyal rendelkezett, s az ettől való megszabadulás az egyik alapfeltétele volt a gazdasági konszolidációnak Magyarországon (akárcsak Trianon után). Volt is akarat és szándék erre: Alfred Herrhausen, a Deutsche Bank elnöke, egyben Kohl gazdasági főtanácsadója kidolgozott egy konszolidációs pénzügyi programot a két

ország és a térség számára, különös tekintettel a külföldi adósságállomány kezelésére. Az ő megközelítése nem érdekalapú, hanem erkölcsi volt, abból indult ki, hogy a Nyugat felelősséggel tartozik a kommunizmus alatt negyven évig vergődő országokkal szemben. Herrhausen terveit 1989 őszén a Valutaalap és a Világbank elé terjesztette, ám a tény az, hogy Herrhausen-t 1989 decemberében Frankfurtban a kocijában felrobbantották.

Ez véget vetett az értékalapú megközelítésnek, a globális pénzügyi elit félresöpörte a Herrhausen-féle elképzeléseket, s abból indult ki, hogy Magyarország adósságállományát nem szabad sem átütemezni, s főleg nem elengedni. Miért? Mert így lehet a legjobban fenntartani Magyarország pénzügyi és ez által politikai függőségét, kiszolgáltatottságát, s abbéli kényszerhelyzetét, hogy az adósságviszafizetés, a válságkezelés érdekében privatizálja az állami, nemzeti vagyont, a stratégiaileg fontos ágazatokat, megszorításokat vezessen be, emelje az adókat, korlátok nélkül engedje be az országba a multcégeket és pénzintézeteket és így tovább. Igaz, Soros György - szokásához híven – afféle partizánakcióval próbálkozott: azzal a javaslattal állt elő, hogy ha az ő és Andrew Sarlós kezébe adja a kormány a stratégiai szempontból meghatározó állami cégeket, akkor cserébe elintézi a globális elitnél az adósságállomány átütemezését vagy elengedését. Ennek a, visszautasíthatatlannak tűnő ajánlatnak Antall József ellenállt, teljesen indokoltan.

Ezen túl azonban tény, hogy a globális pénzügyi guruk világosan megüzenték az Antall-kormánynak, hogy az adósság átütemezéséről nem lehet beszélni, azt még felvetni sem szabad, mert ez komoly pénzügyi szankciókkal, indirekt beavatkozásokkal, a magyar pénzügyi és gazdasági helyzet összeomlásával járhatna együtt. (Egyes, eléggé el nem ítéltető vélekedések szerint még bizonyos szabadkőműves páholyok is részt vettek a kormány – mondjuk így – helyreigazításában.) Ezen túl pedig a globális hálózat azt is elérte, hogy a számukra kedves, mert neoliberális és globalista nézeteket valló, de ellenzékbe kerülő SZDSZ-szel a kormánynak egyfajta sajátos paktumot kellett kötnie.

Innentől kezdve pedig azt mondhatjuk, hogy az első szabadon választott kormány nem volt teljesen szabad, helyette inkább gúzsba kötve táncolt. A globális pénzügyi elit, amelyet senki soha nem választott meg és semmilyen választó előtt nem kellett elszámolnia semmiről, nem válogatott az eszközökben céljai elérése érdekében. Azt mondhatjuk tehát, hogy ha valamelyik erőcsoport valóban tervezte és irányította a magyar rendszerváltást, az éppen a globális elit volt, akiknek a szándékaival a nyugati nagyhatalmak – néhány, előbb említett kivételtől eltekintve – nem mentek szembe, mert mindez az ő szándékaikat is tükrözte.

Kulin Ferenc is hasonló következtetésre jut, amikor kifejti, hogy bár nem osztja Pethő Bertalan álláspontját, mely szerint az 1989/1990-es fordulatot a titkosszolgálatok vezényelték le, azt el kell ismerni, hogy a kudarcos magyar rendszerváltás megítélésében a világpolitikai folyamatoknak lényegesen nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk annál, mint amire a „külső feltételrendszer”, illetőleg a „nemzetközi háttér” kifejezések utalhatnak. Emellett utal Horváth István volt bonni nagykövet könyvére, amelyben a szemtanú és résztvevő Horváth kifejti, hogy a Rendszer fölötti Hatalom végül is felülírja a történelmi kísérlet szereplőinek forgatókönyvét.

Belpolitikai szempontból három fontos csoportot kell kiemelnünk: a pártállami elitet, az ellenzéki pártokat, illetve a civil társadalmat, amelyek ekkor ébredezett és szervezett tüntetéseket az átmenet folyamán. Túl a nemzetközi befolyásokon, az országon belül kik irányították, tervezték a folyamatokat, s kik szorultak háttérbe?

Abból kell kiindulnunk, hogy pártállami elit már a hetvenes évek végétől kezdve bonyolult kapcsolatokat alakított ki a nyugat-európai nagyhatalmakkal, illetve a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel. Megindult a lopakodó kapcsolattartás, felvettük az IMF-hiteleket 1982-ben, s a nyolcvanas évekre a szocializmusból egyre jobban kiábrándult, jó informált fiatalabb pártvezetők, technokrata szakemberek, vállalatvezetők fokozatosan felkészültek a rendszer átalakulására. A nyolcvanas évek második felében pedig már tudatosan készültek a váltásra, s előkészítették hatalmuk átmentését a demokráciába és a

piacgazdaságba. (Lásd társasági törvény, 1988, átalakulási törvény, 1989.) Babus Endre írja egy akkori, 1990-es tanulmányában, hogy az MSZMP előtt akkor két cél lebegett: egyfelől, hogy a politikai életben a rendszerváltás után is (!) megőrizze kulcspozícióit, illetve, hogy átmentse a pártszervezet hatalmas vagyonát, amely hosszú időre biztosíthatja a párt helyzeti előnyét a konkurrensokkal szemben. A spontán privatizáció révén a magánosított vállalatok egy részének az élére kerültek, immáron tulajdonosként, az ellenzék pártok nagy részébe beküldték a titkosszolgálati embereiket, s az átmenet megkerülhetetlen tényezőjeként Nemzeti Kerekasztal Tárgyalásokra készítették-szorították az ellenzéki pártokat, akik ebbe belementek, ám így kényszerpályára kerültek, ugyanis ezzel elismerték a rendszerváltás legitim tényezőjének a kommunista pártot és a nomenklatúrát.

És itt álljunk meg egy pillanatra.

A magyar pártállami elit talán a közép- és kelet-európai posztkommunista pártok közül is a legelsőként és a leggyorsabban ismerte fel, hogy elkerülhetetlen folyamatok indultak el a régióban és a világban, amelynek nem lehet ellenállni, ellenkezőleg, pragmatikus politikusként az élére kell állni. Ennek az irányynak volt az egyik legügyesebb, vagy inkább legpragmatikusabb képviselője maga Horn Gyula, aki már 1989 decemberében (!) arról beszélt egy gyűlésen, hogy idővel az országnak be kell lépnie a NATO-ba. (Jelen voltam: ez ott és akkor még ellenzéki füllel is elképesztő javaslatnak tűnt.) Az MSZMP tehát tudta, hogy mit akar, tudta, hogy hogyan akarja magát megkerülhetetlenné tenni az átmenetben, hogy azután a demokráciában is meghatározó tényező maradjon. Beleszorította az ellenzék pártokat egy tárgyalássorozatba, amelynek a végén megegyezés született, s ennek a következménye az, hogy még a pártállami parlament fogadta el az átalakulás sarkalatos törvényeit, s ekkor kiáltották ki a köztársaságot is. E tudatos és tervezett folyamat fontos, szimbolikus állomása volt 1989. június 16., Nagy Imre és társai újratemetése, amikor is az ellenzéki pártok azokkal együtt emlékeztek az áldozatokra, akiknek az elődjei végezték ki Nagy Imréeket. Fájó, de ez a nap a nem a megbékélés, hanem a pártállami elittel való kiegyezés napja volt, ami számomra egyértelműen

negatív szimbólum. Sokkal inkább lehetne szimbólum egy három nappal későbbi esemény, június 19.-e, hiszen 1991-ben ezen a napon hagyta el az utolsó szovjet katona Magyarországot, tehát ekkor váltunk újra szuverén, szabad nemzetté. Erre kellene elsősorban emlékeznünk, ebből kell merítenünk, s tény, hogy 2010 óta az Orbán-kormány a június 19.-ei szimbólumból merít, amikor következetesen és hatékonyan védi a nemzeti érdekeket és a nemzeti szuverenitást.

Itt térnék át az ellenzéki pártokra: amíg a pártállami elit nagyjából elérte azt, amit akart a rendszerváltás során, addig az ellenzéki pártokról ez csak részben mondható el. Az SZDSZ ugyan eleve nem gondolta komolyan a pártállami elittel való szakítást és az elszámoltatást, viszont a nemzeti, konzervatív pártok abból indultak ki, hogy az új rendszert, a demokráciát meg kell tisztítani a régi rend elitjétől, mert különben nincs erkölcsi megújulás, nincs igazi cezúra diktatúra és demokrácia között, s nem szabadulunk meg egy pártállami mentalitástól, ami a későbbiekben is gátolni fogja a nemzeti érdekérvényesítést és nemzeti szuverenitást, a nemzeti minimum létrejöttét mindenkori kormány és ellenzék között. (Meg is fogalmazódott a cél 1990-ben: „Tavaszi Nagytakarítás!”) Meggyőződésem, hogy az ellenzék – tisztelet a kivételnek – túlságosan is belebonyolódott a pártállami elittel való alkudozásba, másképpen fogalmazva, túlságosan is felfelé figyelt és nem lefelé, a társadalom felé. Elit tárgyalt elittel, s közben elhanyagolták azt az erőt, ami az utcán, a tüntetéseken megmutatkozott.

Ugyanis, minden ellenkező híreszteléssel ellentétben, a társadalom a rendszerváltás mögé állt, amit az 1988-ban és 1989-ben a látványos demonstrációk bizonyítottak, például az 1988 március 15.-én és 1989. március 15.-én. Mint ezeknek az eseményeknek a személyes résztvevője, bátran mondhatom, hogy a társadalom jelentős és aktív része a demokratizáció mögött állt, és valóságos elszámoltatást, történelmi igazságtételt, lusztrációt akart. Ha ezek a tömegek pozitív visszajelzéseket kapnak az ellenzéki pártoktól, akkor további társadalmi, alulról jövő nyomást tudtak volna helyezni a pártállami hatalomra, nem engedvén, hogy Horn Gyuláék és társaik rossz kompromisszumokba kényszerítsék bele többek között az MDF-et és a hatalomra kerülő Antall-kormányt.

Miként az történt például Kelet-Németországban Drezdában, Berlinben, Lipcsében, Csehországban a Vencel Téren és a balti államokban. Sajnos azonban az ellenzéki pártok vezetői elhitették magukkal, hogy 1989 tavaszától már csak nekik van dolguk a rendszerváltással és a tömegeknek nem. Ez szerintem történelmi hiba volt, fenntartása egy kevésbé szerencsés hagyományunknak, amelyben a politikai folyamatok során nem osztanak lapot a civil társadalomnak, a népakaratnak. Hankiss Elemér így írt erről 1990-ben: „1989-ben még megvolt lehetőség arra, hogy a felülről irányított radikális reformfolyamatot a társadalom egészét megmozgató békés forradalommá alakítsuk át. Elmulasztottuk ezt a lehetőséget, s most némi irigységgel nézzük északi szomszédaink diadalmasan előrehaladó, nem is olyan „szelíd” forradalmát.”

Holott 1956 megmutatta, hogy csodákra képes a nép, s erre képes lett volna 1989-ben is, ha például az ellenzéki pártok az élére állnak a tömegeknek. Nem ez történt, hanem az ellenkezője, ennél fogva pedig a magyar rendszerváltás nem vált társadalmi forradalommá, hanem elitforradalom, vagy inkább elit-egyezkedés maradt – felemás eredményekkel. (Antall József „tetszetek volna forradalmat csinálni!” bon mot-ja erősen ellentmondásos kijelentés.) Nos ezen a paradigmán fordított nagyot a 2010 után elkezdődött korszak, amely joggal nevezhető második rendszerváltásnak.

Az a megállapításom tehát, hogy többek között azért nem történt lusztráció, történelmi igazságtétel és elitcsere 1990 után Magyarországon, mert a meghatározó ellenzéki elitcsoportok – MDF és SZDSZ is - így vagy úgy, de túl közel kerültek a pártállami elithez, s ebből rossz megegyezések és rossz alkuk születhettek a háttérben. Mindebből pedig egyenesen következik, hogy az Antall-kormány mérlege erősen felemás: kiépítette a parlamentáris demokráciát és a jogállamot, létrejött a demokrácia intézményrendszere, viszont nem építette le a posztkommunizmust, s hagyta, hogy a diktatúra emberei velünk maradjanak és tovább rombolják a politikai légkört. Nem csináltak történelmi igazságtételt és lusztrációt, holott módjuk lett volna rá.

Összegezve, a magyar politikai szereplők közül a pártállami elit sok tekintetben sikeresen megtervezte és irányította az átmenetet az első

szabad választásokig, utána pedig meg tudta akadályozni – persze nem csak rajta múlt -, hogy az intézményi váltást személyi váltások is kövessék és megtisztuljon az új rendszer. Az ellenzéki pártok közül a globalista-kozmodopolita SZDSZ, melynek az antikommunizmusa eleve hazugság volt, elérte céljait azzal, hogy nemzetközi-globális erők segítségével az Antall-kormány hatalmát korlátozza, s 1994-ben a posztkommunistákkal kormányra kerüljön. Schmidt Mária az SZDSZ felelősségéről a következőket írta: „Hogy az ország erkölcsi megújulásának történelmi esélyét elmulasztottuk, abban nagy a baloldali liberális értelmiségi elit és politikai képviselőjük, az SZDSZ felelőssége. A demokratikus ellenzékben szerzett erkölcsi tőkéjüket felhasználva, alig két év elteltével kiengedték a karanténból az MSZMP utódpartját, majd azok elsőprő választási győzelme után az együttműködésre vállalkoztak.”

A nemzeti-konzervatív pártok, s az Antall-kormány kevésbé tudta megközelíteni kitűzött céljait, túl sok kompromisszumra kényszerült és ez korlátozta az eredményességét; a lusztráció elmaradása mellett a spontán privatizáció nemzeti vagyont elrabló folyamatát sem tudták megállítani. Jószándékuk vitathatatlan, viszont túlzott jóhiszeműségük és tehetetlenségük is az.

S végül az a szereplő, amelyik a partvonalon kívülre került, egyértelműen a civil társadalom és a népakarat. Segítséget nem igazán kapott, céljait nem érte el, igazából pusztán nézőjévé vált a rendszerváltásnak – de nem feltétlenül a saját hibájából. Meggyőződésem, hogy a második rendszerváltás sikerének egyik záloga, hogy az új korszakban végre a népakaratnak is lapot osztanak – és ennek már világosan látszanak a jelei.